

УДК 343.2/7

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕПОВАГИ ДО СУДУ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Шмарін І.О., аспірант
кафедри кримінального права
Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

Стаття присвячена дослідженню об'єктивної сторони неповаги до суду як діяння, яке пропонується криміналізувати та, відповідно, віднести до кримінальних правопорушень проти правосуддя. Досліджено основні і факультативні ознаки об'єктивної сторони неповаги до суду. Обґрунтовано, що неповага до суду за умови її криміналізації буде кримінальним правопорушенням проти правосуддя саме з формальним складом.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, неповага до суду, об'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Статья посвящена исследованию объективной стороны неуважения к суду как деяния, которое предлагается криминализовать и, соответственно, отнести к уголовным правонарушениям против правосудия. Исследованы основные и факультативные признаки объективной стороны неуважения к суду. Обосновано, что неуважение к суду при условии его криминализации будет уголовным правонарушением против правосудия именно с формальным составом.

Ключевые слова: уголовная ответственность, неуважение к суду, объективная сторона уголовного правонарушения.

Shmarin I.O. THE CRIMINAL LEGAL DESCRIPTION CONTEMPT OF COURT AS A CRIMINAL OFFENSE AGAINST THE JUSTICE IN UKRAINE

This article analyzes the objective side of contempt of court as an act which is proposed to criminalize and, accordingly, classified as criminal offenses against the justice. The basic and optional features of the objective side of contempt of court. It is proved that the contempt of court provided the criminalization of criminal offense against the justice with a formal structure.

Key words: criminal responsibility, contempt to the court, objective side of crime.

Постановка проблеми. Принцип незалежності суду є невід'ємним атрибутом правової держави. Його порушення створює загрозу національній безпеці країни, оскільки підриває авторитет судової гілки влади та ставить під сумнів її легітимність в цілому.

Процес розбудови України як соціальної, правової держави нерозривно пов'язаний із трансформацією національного законодавства та удосконаленням юридичної практики. Відтак, Україна має забезпечити наявність ефективної, незалежної та неупередженої судової влади та, відповідно, високий рівень правової культури громадян. Зазначені ознаки взаємопов'язані, адже правова культура включає в себе і повагу до права в цілому, і повагу до суду зокрема. У попередніх працях було аргументовано доцільність криміналізації неповаги до суду. Відтак, на цьому етапі вельми важливим видається дослідження об'єктивної сторони неповаги до суду як кримінального правопорушення проти правосуддя.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню загальнотеоретичних аспектів об'єктивної сторони різних складів злочинів, у тому числі і злочинів проти правосуддя, у вітчизняній кримінальній науці на певних етапах її розвитку займалися Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш, В.К. Глістін, С.І. Дідик, О.О. Дудоров, М.І. Мельник, В.І. Тютюгін, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк та інші. Однак, незважаючи на вагомий внесок цих вчених у теоретичне дослідження зазначених питань, слід констатувати відсутність в Україні комплексних досліджень, присвячених об'єктивній стороні неповаги до суду саме як кримінального правопорушення проти правосуддя. Викладені обставини, на наше переконання, підкреслюють актуальність статті.

Мета статті – дослідження об'єктивної сторони неповаги до суду з метою подальшого запровадження кримінальної відповідальності за вказане діяння та, як результат, удосконалення юридичної практики.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішити такі завдання:

- з'ясувати ступінь наукової розробки цієї теми;
- здійснити комплексний аналіз основних та факультативних елементів об'єктивної сторони неповаги до суду як кримінального правопорушення проти правосуддя;
- сформулювати теоретичні положення і практичні рекомендації щодо законодавчого визначення об'єктивної сторони неповаги до суду як кримінального правопорушення проти правосуддя.

Виклад основного матеріалу. В теорії кримінального права питання розуміння сутності та визначення об'єктивної сторони складу злочину не є дискусійним. Об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину [1, с. 116–117].

Як слушно зауважує В.Я. Тацій, всі ознаки об'єктивної сторони злочину з позиції опису (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України прийнято поділяти на дві групи: обов'язкові (необхідні), до яких належить діяння у формі дії або бездіяльності, і факультативні – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діян-

ням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби (знаряддя) вчинення злочину [2, с. 111].

Ті склади злочинів, в яких об'єктивна сторона характеризується лише суспільно небезпечним діянням, а «суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою», в теорії кримінального права прийнято називати формальними [3, с. 77].

Так, об'єктивна сторона злочинів проти правосуддя полягає в різних видах перешкоджання чи протидії нормальній діяльності органів чи установ, які здійснюють правосуддя, або діяльності уповноважених законом осіб, які сприяють здійсненню судочинства [1, с. 11]. Зокрема, неповага до суду за умови її криміналізації з огляду на свою правову природу буде кримінальним правопорушенням проти правосуддя саме з формальним складом, оскільки безпосередньо факт її прояву утворить закінчений злочин.

Неповага до суду полягає у діях, спрямованих насамперед на порушення процесуальної діяльності суду з відправлення правосуддя, на авторитет суду та, відповідно, на приниження честі і гідності осіб, що здійснюють судочинство [6, с. 57]. Питання щодо можливих форм неповаги до суду як кримінального правопорушення проти правосуддя також було поставлено нами перед суддями судів загальної юрисдикції, працівниками правоохоронних органів та науковцями.

Зокрема, отримані нами результати проведеного анкетування свідчать про те, що: 1) 83% опитаних суддів, 72% працівників правоохоронних органів та 58% науковців під неповагою до суду розуміють винятково цинічну образу судді або інших учасників судового розгляду; 2) 81% опитаних суддів, 73% працівників правоохоронних органів та 64% науковців висловили позицію, що формою неповаги до суду, зокрема, може бути злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача чи інших осіб, що призвело до систематичного зриву судових засідань; 3) 72% опитаних суддів, 64% працівників правоохоронних органів та 70% науковців вважають, що формою неповаги до суду є невиконання законних вимог головуєчого; 4) 52% суддів, 55% працівників правоохоронних органів та 67% науковців під неповагою до суду розуміють інше грубе порушення встановленого в суді порядку.

Загальна вербальна характеристика терміну «образу» репрезентує два її види: афективну образу та неафективну образу. Одним із видів «неафективних образ» є саме неповага до суду, що виразилась у винятково цинічній образі щодо судді, народного засідателя, присяжного та інших учасників судового розгляду тощо.

На думку М.Г. Іванова, Л.О. Букалєрової, С.О. Сурґая, неповага за своєю сутністю являє виражену в непристойній формі негативну оцінку особистості потерпілого, яка має узагальнений характер та принижує честь і гідність. Також вчені зазначають, що непристойна форма поведінки суперечить загально визнаним правилам поведінки людей в суспільстві та спрямована викликати у потерпілого почуття образи та приниження [4, с. 118].

Позиція М.Г. Іванова зводиться до того, що під образою слід розуміти оцінку моральних або професійних якостей учасників судового розгляду, зроблену в цинічній, грубій, принизливій формі [5, с. 475].

Ряд вчених (І.М. Тяжкова, К.Ф. Аміров, К.М. Харісов) обґрунтовують тезу, що склад неповаги до суду як злочину проти правосуддя не потребує обов'язкової наявності непристойної форми вираження неповаги [6, с. 89].

Опитані нами судді, прокурори, інші учасники судового розгляду та науковці зазначають, що цинічна образа як форма прояву неповаги до суду може завдаватись в усній формі, письмово (лист, малюнок) або певними зухвалими діями, наприклад, ляпас, плювок, непристойні жести тощо. Також серед опитаних осіб була висловлена думка, що неповага до суду може також проявлятися в оголенні, сильних ударах по меблям під час судового розгляду справи тощо.

Водночас необхідно чітко розуміти, що образа не буде вважатись неповагою до суду за умови наявності у відповідної особи особистісних неприязних стосунків та життєвих обставин, не пов'язаних з участю у судовому процесі.

Отже, синтезуючи наведені вище позиції науковців, а також результати опитування, що узгоджуються з нашою концепцією, безумовно, вбачається, що винятково цинічна образа судді або інших учасників судового розгляду особи у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків є комплексним і досить об'ємним соціальним явищем, а відтак, є однією з фундаментальних форм такої неповаги.

Відповідно до результатів анкетування, які співпадають із нашою думкою, наступною формою неповаги до суду як кримінального правопорушення проти правосуддя є злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача чи інших осіб, що призвело до систематичного зриву судових засідань.

Судовий захист, тобто право кожної людини на справедливий і відкритий розгляд її справи в суді, виступає основною юридичною гарантією прав і свобод людини. Право на судовий захист не підлягає жодним обмеженням, а відтак, є абсолютним [7, с. 644]. Строк розгляду судових справ має бути розумним, тобто найкоротшим для вирішення справи, достатнім для надання своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту порушеним прав, свобод та інтересів (ст. 114 Кримінального процесуального кодексу України, ст. 157 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 122 Кодексу адміністративного судочинства України). Якщо свідок, потерпілий, позивач, відповідач або інші учасники судового процесу не з'являються в судові засідання, то суди відкладають розгляд справи на певний строк.

Слід констатувати, що непоодинокую у вітчизняній судовій практиці є ситуація, коли у зв'язку зі злісним ухиленням від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача чи інших осіб унеможливується розгляд справи по суті. Відтак, систематичний зрив судових засідань, викликаний неявкою осіб у судові засідання, також є однією з кримінально караних форм неповаги до суду.

Наступна форма неповаги до суду як кримінального правопорушення проти правосуддя – невиконання законних вимог головуєчого.

Аналізуючи сутність влади, В.П. Самохвалов зазначає, що справжня влада – це формування такої залежності, за якої людина поступається владній настанові не через страх або з розсудливості, а з власної волі, внаслідок визнання і прийняття авторитетності, необхідності, вираженням якої є владна настанова. Будь-яка влада тільки

тоді є владою, коли її настанови, накази, повеління сприймаються підвладними як дійсно обов'язкові та необхідні від самого ества, а їх невиконання – як порушення правди життя [8, с. 14].

Ефективність судового захисту залежить не лише від досконалої процедури розгляду справ, а й від дотримання сторонами та іншими учасниками судового процесу розпоряджень головуючого. Однак, слід констатувати, що в умовах сьогодення непоодинокими є випадки нехтування законодавчо визначеними правилами поведінки в суді під час здійснення судочинства, які є певним судовим ритуалом.

Отже, законодавчо визначені вимоги до поведінки осіб у судовому засіданні насамперед спрямовані на забезпечення відправлення правосуддя на належному рівні, а відтак, вони повинні бути уніфікованими та беззаперечними. У свою чергу, відверте їх нехтування може створити такі умови, за яких суд буде об'єктивно позбавлений можливості здійснювати судочинство.

З цього приводу нами також було проведено анкетування, результати якого свідчать про те, що формами невиконання вимог головуючого образливі звернення до суду (так відповіли 58% опитаних суддів, 65% працівників правоохоронних органів та 57% науковців), кидання документів з підстав зневажливого ставлення до судової процедури (так відповіли 51% опитаних суддів, 70% працівників правоохоронних органів та 61% науковців); принципове непідведення учасників судового розгляду при вході до зали судового засідання суду та, відповідно, надання пояснень, показань, а також заслуховування рішень суду сидячи без дозволу головуючого судді (так відповіли 74% опитаних суддів, 61% працівників правоохоронних органів та 70% науковців), а також постійне вигукування образливих реплік (так відповіли 55% опитаних суддів, 72% працівників правоохоронних органів та 60% науковців).

Таким чином, систематичні образливі звернення до суду, зневажливе кидання документів до суду, принципове непідведення учасників судового розгляду при вході до зали судового засідання суду, надання пояснень, показань, а також заслуховування рішень суду сидячи без дозволу головуючого судді, постійне вигукування образливих реплік, які вчиняються з мотивів особливої зухвалості чи виняткового цинізму до суду/суддів, а також всієї судової процедури, є неповагою до суду.

Наступною формою неповаги до суду у кримінально-правовому аспекті, відповідно до результатів анкетування, є інші грубі порушення встановленого в суді порядку.

Необхідно зазначити, що передбачити на законодавчому рівні всі форми прояву неповаги до суду неможливо з огляду на специфіку та багатоманітність зазначеного протиправного діяння.

Щоб виділити потенційні форми інших грубих порушень встановленого в суді порядку, нами також було проведено анкетування, згідно з результатами якого формами таких дій можуть, зокрема, бути: безпідставні звинувачення на адресу суду під час судового розгляду (так відповіли 51% опитаних суддів, 58% працівників правоохоронних органів та 55% науковців); прибуття в судове засідання в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (так відповіли 74%

опитаних суддів, 51% працівників правоохоронних органів та 60% науковців), а також непристойні жести тощо (так відповіли 55% опитаних суддів, 52% працівників правоохоронних органів та 60% науковців).

Таким чином, результати анкетування, які співпадають із нашою думкою та узгоджуються із правозастосовною практикою, свідчать про те, що винятково цинічні дії осіб, спрямовані на грубе порушення встановленого в суді порядку, також свідчать про зневагу всієї судової процедури, а відтак, є однією з форм неповаги до суду.

Варто зазначити, що для характеристики об'єктивної сторони будь-якого злочину в теоретичній та практичній площині велике значення мають такі його ознаки, як місце і час вчинення злочину, оскільки вони виступають її факультативними ознаками.

Як слушно зауважує М.І. Бажанов, місце вчинення злочину – це певна територія або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають його суспільно небезпечні наслідки. В свою чергу, час вчинення злочину – це певний відрізок (проміжок) часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. В статтях Особливої частини Кримінального кодексу України час вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони описується дуже рідко. При цьому встановлення часу вчинення злочину по кожній справі має велике значення для вирішення питання про чинність закону в часі [9].

В науковій літературі підходи щодо місця та часу вчинення неповаги до суду не є однотайними та узгодженими. На увагу заслуговує позиція, згідно з якою завдати шкоду безпосередньому об'єкту неповаги до суду можливо лише в тому випадку, коли відповідні дії вчиняються щодо суду не тільки під час судового засідання, але і поза межами зали судових засідань [6, с. 226]. Головне, щоб неповага до суду була нерозривно пов'язана з участю особи в процесі відправлення правосуддя. На практиці дискусійними залишаються питання щодо можливості кваліфікації діянь як неповаги до суду, які за своєю суттю відповідають її змісту, однак були вчинені поза межами зали судових засідань. Можливість прояву неповаги до учасників судового процесу обмежується в часовому просторі – періодом проведення судового засідання, оскільки поза межами судової зали судовий розгляд уже не здійснюється.

Очевидно, що діяльність суддів, присяжних, народних засідателів не обмежується лише їх участю безпосередньо в судовому процесі. Так, певні судді, з огляду на їх повноваження, проводять прийом громадян, здійснюють підготовку справи до судового розгляду, завіряють виконавчі листи. Таким чином, винні можуть образити вказаних осіб або проявити неповагу по відношенню до них як до початку або в процесі судового розгляду, так і по його завершенню.

У свою чергу, інші учасники судового процесу виконують свої безпосередні функції під час судового засідання. Таким чином, щоб шкода була завдана основному безпосередньому об'єкту неповаги до суду, необхідно, щоб посягання на нього було вчинено безпосередньо під час процесуального провадження у справі. На наш погляд, лише в такому випадку можна вести мову про завдання шкоди суспільним від-

носинам, що забезпечують відправлення правосуддя в порядку, встановленому законом.

Насамперед, запропоноване розмежування пояснюється тим, що неповага відносно судді, яка була проявлена не під час судового засідання, однак у зв'язку з відправленням останніми правосуддя, все одно, на наш погляд, завдає шкоди об'єкту неповаги до суду.

Викладене дає можливість вивести таку сентенцію: неповага до суду відносно учасників судового розгляду за умови її кримінально-правової регламентації може вчинюватись лише під час судового засідання. Але неповага до суду по відношенню до судді або інших осіб, які беруть участь у відправленні правосуддя, може бути вчинена на всіх етапах судового провадження, по його завершенню, в перерві судового засідання тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що неповага до суду за умови її криміналізації буде кримінальним правопорушенням проти правосуддя саме з формальним складом, а відтак, настання негативних наслідків у цьому випадку не буде потребуватись.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони неповаги до суду є суспільно небезпечне діяння у формі дії. На підставі аналізу законодавства у відповідній сфері правовідносин, наукових підходів, а також отриманих результатів анкетування, нами було виокремлено такі форми можливої неповаги до суду: винятково цинічна образа судді або інших учасників судового розгляду; злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача чи інших осіб, що призвело до систематичного зриву судових засідань; невиконання законних вимог головуючого, а також інше грубе порушення встановленого в суді порядку.

Часом вчинення неповаги до судді, присяжного, народного засідателя є період, протягом якого судова справа перебуває на вирішенні суду, оскільки процесуальна діяльність вказаних осіб не обмежується лише веденням судового

процесу. У свою чергу, неповага до суду до інших учасників судового розгляду, на наше переконання, може бути проявлена виключно під час судового розгляду справи, оскільки саме у цей проміжок вони виконують свої безпосередні обов'язки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.] ; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 3-є вид., переробл. та доповн. – К. : Атіка, 2005. – 1064 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : [підруч.] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та доповн. – К. : Атіка, 2009. – 744 с.
4. Лобанова Л.В. Преступления против правосудия. Проблемы классификации посягательств, регламентации и дифференциации ответственности / Л.В. Лобанова – Казань, 2000. – 264 с.
5. Иванов Н.Г. Уголовное право Российской Федерации: общая и особенная части : [учебник] / Н.Г. Иванов. – М. : Экзамен, 2003. – 766 с.
6. Александров А.Н. Оскорбление судьи, присяжного заседателя или иного лица, участвующего в отправлении правосудия либо участника судебного разбирательства: уголовно-правовые и криминологические аспекты : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.Н. Александров. – М., 2011. – 239 с.
7. Крижановський В.Я. Судова влада в механізмі захисту прав громадян України / В.Я. Крижановський // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 62. – С. 643–650.
8. Самохвалов В.П. Загальна теорія судової влади: системно-правові аспекти розвитку / В.П. Самохвалов. – К., 2010. – 130 с.
9. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник] / [М. І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; [за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.